

Т. В. Кондратюк,
к. н. з державного управління,
заступник Міністра у справах сім'ї, молоді та спорту

ХАРАКТЕРИСТИКА СФЕРИ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН СУСПІЛЬСТВ СУЧАСНОГО ТИПУ ЯК ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття наголошує на тому, що ядро сфери родинних відносин складають соціальні інститути шлюбу та сім'ї. Однак дослідження цієї сфери в якості об'єкта державного управління передбачає також характеристику всієї сукупності неінституціалізованих, позаінституціальних елементів шлюбно-сімейних стосунків. Описано здійснення у суспільствах сучасного типу таких соціальних практик, як моногамія, полігамія, груповий шлюб, ендогамія. Відображено ставлення до сім'ї у світовій науковій думці та громадській свідомості. На підставі аналізу проблем сфери родинних відносин запропоновано стратегічні напрями вдосконалення механізмів державного управління нею в Україні.

The article underlines that the social institutions of marriage and the family make the core of the family (kin) relationships sphere. But research of this sphere in the capacity of the object for public administration also requires description of all the non-institutionalized, extra-institutional elements of marriage and kin relationships. The realization of such social practices as monogamy, polygamy, group marriage and endogamy in modern-type societies is described. The attitude to the family in the world scientific thought and public opinion is reflected. Relying upon the analysis of the family (kin) relationships sphere problems, the strategic ways of this sphere public administration mechanisms improvement in Ukraine are proposed.

У своїх попередніх роботах ми зосереджували увагу на теоретико-методологічних засадах дослідження сфери сімейних відносин як об'єкта державного управління. Тепер, спираючись на згадані напрацювання та найбільш авторитетні фахові джерела, надамо спеціальну теоретичну й конкретно-соціальну характеристику окремих компонентів цієї сфери та їхніх найважливіших складників.

Нагадаємо, що у сучасній українській мові сім'я взагалі ототожнюється з родиною, стосовно чого не залишає сумнівів перше, вихідне значення цього слова, наведене в авторитетному джерелі: "Група людей, що складаєть-

ся з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом; родина"¹. Слово "родина" отримує в ньому абсолютно таке ж — від першого до останнього слова — базове визначення². Надалі будемо вживати ці два слова, похідні від них прикметники та словосполучення, що включають останні (наприклад, базові для нашого дослідження: "сімейні відносини" й "родинні відносини"), як повністю взаємозамінювані.

Ми додержуємося наступних уявлень про те, що являє собою сфера сімейних (родинних) відносин як об'єкт державного управління. Ядро цієї сфери становлять соціальні інститути шлю-

бу та сім'ї. Укладенню шлюбу зазвичай передують слідування такої моделі поведінки, як залицяння. Функціонування згаданих соціальних інститутів у будь-якому суспільстві доповнюється сукупністю неінституціалізованих, позаінституціальних елементів шлюбно-сімейних відносин. Нарешті, до складу цієї сфери, на нашу думку, у повному обсязі входять культурні системи споріднення, подеколи вельми складні й розгалужені.

Система базових понять і концепцій, що стосуються сфери сімейних відносин, сформувалася у нинішньому вигляді кілька десятиліть тому. Надалі побудуємо викладення дослідних результатів наступним чином. Передусім у кожному фрагменті даватимуться основоположні, загальноприйняті визначення. Потім вони доповнюватимуться тими поняттями, підходами й відомостями, що відображають розвиток відповідних явищ і процесів наприкінці минулого — на початку нинішнього століття.

Також одразу підкреслимо, що у своєму дослідженні будемо спиратися на визначення ключової категорії соціального інституту, як воно подається у ґрунтовній книжці відомого американського вченого Д. Ньюмана "Соціологія: дослідження архітектури повсякденного життя". Ось як Д. Ньюманом схарактеризовано у концентрованому вигляді це базове для нашої роботи поняття: "Коли формуються стабільні комплекси статусів, ролей, груп і організацій, вони забезпечують підґрунтя для задоволення фундаментальних соціальних потреб. Ці стійкі зразки соціального життя називаються соціальними інститутами. Соціологи звичайно представляють інститути як будівельні блоки, що організують суспільство. Вони є зразковими способами розв'язання проблем задоволення вимог певного суспільства. Хоча може існувати конфлікт між тим, чого суспільство "потребує", і тим, як краще задовольняти відповідні потреби, всі суспільства повинні мати певний систематичний спосіб організації різноманітних аспектів повсякденного життя. До ключових соціальних інститутів у сучасному суспільстві належать сім'я, освіта, політика, економіка та релігія. Деякі соціологи воліють додавати до цього переліку охорону здоров'я та збройні сили"³.

Почнемо з характеристики шлюбу. Він визначається як соціальний інститут, що охоплює практику подружнього життя у певному суспільстві, зокрема відносини між чоловіками та дружинами, і санкціонує статус подружжя у системі прав та обов'язків, суттєвих для соціального функціонування сім'ї. Підкреслюється, що ключова соціальна функція шлюбу майже у всіх суспільствах полягає в узаконюванні батьківства, а не сексуальних стосунків. Через це фактично культурною універсалією є засудження ставевих зносин, що можуть призвести до вагітності за відсутності навіть самої можливості укласти шлюб. У традиційних суспільствах шлюб знаходився під контролем родини, рідні (до речі, у цьому контексті у використовуваному джерелі "сім'ю" позначено англійським словом "kin", а не "family"). У сучасних суспіль-

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. — С. 1129.

² Див: Великий тлумачний словник сучасної української мови. — С. 1038.

³ Newman D. M. Sociology: exploring the architecture of everyday life. — 4th ed. — Thousand Oaks (California): Pine Forge, 2002. — P. 26.

ствах він звичайно контролюється державою⁴.

Соціологи описують цей соціальний інститут наступним чином: у найширшому розумінні він окреслює звичні та законні правила, а так само й почуття, що стосуються до подружнього життя й людського розмноження у сімейному контексті. Шлюб надає одному чи обом членам подружжя та (або) їхнім розширеним сім'ям (визначення цього поняття наводиться нижче) контроль над сексуальними послугами, робочою силою й власністю іншого члена подружжя. Він встановлює чи продовжує соціально значущі відносини між родинними групами чоловіка й дружини⁵.

У сучасних суспільствах загальноприйнятою формою шлюбу, що підтримується й державою і громадською думкою, є моногамія. Однак розуміння цієї категорії вочевидь потребує суттєвого уточнення. Наприклад, велика кількість розлучень і повторних шлюбів у США, як слушно зазначив відомий соціальний теоретик Дж. Масіоніс, дозволяє припустити, що, можливо, для визначення їхньої "шлюбної практики" більше підходить термін послідовна моногамія (а не просто категорія моногамії). Цей автор, спираючись на дані з такого авторитетного джерела, як "Peters Atlas of the World" (1990), підкреслює ще одну важливу обставину: у більшості країн Африки та Південної Азії законом, поряд із моногамією, дозволено й полігамія. Часто подібна ситуація є наслідком ісламського впливу; ця релігія дозволяє одному чоловікові мати кілька (до чотирьох) дружин. Однак все ж таки більшість шлюбів у таких традиційних суспільствах моногамні, що пояснюється багато в чому фінансовими міркуваннями. З країн континентальної Африки закон забороняє полігамію тільки у трьох: Тунісі, Гвінеї-Бісау та Кот-д'Івуарі. Більшою є питома вага таких держав у Південній Азії, проте лише дві з них — Філіппіни та М'янма — належать до великих за чисельністю населення⁶.

Хочемо у цьому контексті висловити свою думку із загальнотеоретичного питання. Маємо певні сумніви стосовно того, що всі суспільства, у яких сьогодні дозволено полігамний шлюб, можна зарахувати до традиційних. Адже у такому випадку до їх числа потрапляють, скажімо, і В'єтнам, де при владі залишаються комуністи, й Іран,

що останнім часом досягнув великих успіхів в індустріальному та науково-технічному розвитку, і Саудівська Аравія з Кувейтом, які за рівнем виробництва ВВП тривко увійшли до елітарного "клубу" країн з високим доходом, і Південно-Африканська Республіка, що надає приклад досить успішного розгортання демократичних форм соціально-політичного життя. Що ж стосується шлюбу, то історія свідчить: у більшості суспільств у певні періоди були дозволені кілька його форм. Однак ще антрополог Дж.-П. Мердок у своїй впливовій книжці "Соціальна структура", вперше виданій 1949 р., звернув увагу на те, що протягом усього історичного розвитку найбільше значення всюди мав моногамний шлюб⁷. Тобто стосовно значної частини країн Африки та Південної Азії слід вести мову про суспільства сучасного типу, в яких поряд із моногамним законодавчо дозволено й полігамний шлюб. Причини ж укорінення й поширення подібної соціальної практики треба шукати у площині культурної специфіки.

Додамо, що протягом останньої третини минулого — початку нинішнього століття у багатьох країнах, де за нормами законодавства єдиною легальною формою шлюбу є моногамія, окремі соціально-культурні спільноти досить широко практикували груповий шлюб. При цьому коло мотивів, з яких вони до вказаної практики вдавалися, також було вельми широким: йдеться про намагання урізноманітнити сексуальне життя, задовольнити певні подружні потреби, забезпечити сприяння у виконуваних роботі і, нарешті, протистояти капіталістичним відносинам у частині перенесення "права власності" на особистість⁸.

Взагалі дослідні дані дозволяють стверджувати, що й зараз, наприклад, у США досить поширеними є нетрадиційні для модерної культури, навіть протизаконні форми шлюбу та сім'ї. Скажімо, церква мормонів, які масово оселялись у штаті Юта, заборонила полігамні шлюби більше століття тому. Однак поглиблені дослідження демонструють, що й сьогодні у сільських районах Юти мешкають близько 25 тис. полігамних сімей⁹.

Не слід вважати, що для сучасних суспільств минулим стала ендогамія. Так іменується звичай, який вимагає, щоб людина укладала шлюб із представниками своєї соціальної групи.

Класичними ендогамними одиницями були родинні групи, релігійні організації, соціальні класи тощо¹⁰. Потяг до ендогамії спостерігається у багатьох сучасних суспільствах, включаючи економічно високорозвинуті. Наприклад, Дж. Масіоніс стверджує, що в американському суспільстві заохочується гомогамія (дослівно — "вступ до шлюбу із собі подібним"). Це шлюб між людьми, які мають однакові соціальні характеристики¹¹.

Перейдемо до описування соціального явища сім'ї. Остання визначається світовою соціологічною наукою як група людей, пов'язаних кровним спорідненням, шлюбом або всиновленням (прийманням за дочку), що утворює соціальну систему. Майже у всіх культурах функції сім'ї включають дітонародження, піклування про дітей, їхню соціалізацію, забезпечення психологічного комфорту для членів родини та умов для статевих зносин подружжя. У різних суспільствах до перелічених вище додається ще багато різноманітних соціальних функцій інституту сім'ї¹².

Нині більшість дослідників, що представляють усі галузі соціально-наукового знання, а також організації та установ у державах сучасного типу (наприклад, головний орган статистики США — федеральне Бюро переписів), спираються на наведене в попередньому абзаці визначення. Сімейною одиницею вважають соціальну групу з двох або кількох чоловік, що пов'язані кровними узами, шлюбом або відносинами приймання за дочку чи всиновлення та звичайно проживають разом. Подамо ще кілька базових визначень. Ту сім'ю, в якій людина народжується та до якої крім неї самої входять її батьки й рідні брати та сестри, іноді називають орієнтаційною, оскільки вона відіграє визначальну роль у соціалізації індивіда. Ставши дорослим, він створює прокреативну сім'ю, щоб ростити й виховувати власних або прийомних дітей. І сьогодні багато людей навіть в економічно високорозвинутих країнах живуть розширеними сім'ями, що також називаються сім'ями родичів, — сімейними одиницями, які включають не лише батьків і дітей, а й іншу рідню. Проте значно більша їх частка мають нуклеарну сім'ю (або ж матримональну, тобто засновану на шлюбних узах); вона визначається як сімейна одиниця, що складається з одного або двох батьків та їхніх дітей. Нуклеарна сім'я виникла в результаті індустріалізації¹³.

Важливе з теоретико-методологічної точки зору уточнення зробили провідні російські фахівці з цієї проблематики. На їхню думку, сім'я — суспільний механізм відтворення людини — повинна, з одного боку, вивчатися як мала група, заснована на відносинах між чоловіками й дружинами, батьками й дітьми, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю й взаємодопомогою. З іншого боку, оскільки подружнє життя та батьківство отримують соціальну санкцію, моральне й правове узаконення, а разом із ним суспільну й державну підтримку, сім'я також виступає як соціальний інститут¹⁴.

У громадській свідомості суспільств сучасного типу превалюють уяв-

⁴Див.: Swenson J. V. Marriage // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 163.

⁵Див.: Fjellman S. N. Marriage patterns // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 164.

⁶Див.: Масіоніс Дж. Социология: Пер. с англ. — 9-е изд. — СПб.: Питер, 2004. — С. 583—584.

⁷Див.: Murdock G. P. Social structure. — New York; London: MacMillan, 1967. — 387 p.

⁸Див.: Petranek C. Group marriage // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 123.

⁹Див.: Масіоніс Дж. Цит. соч. — С. 579.

¹⁰Див.: The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 100.

¹¹Див.: Масіоніс Дж. Цит. соч. — С. 592.

¹²Див.: Swenson J. V. Family // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 109—110.

¹³Див.: Масіоніс Дж. Цит. соч. — С. 580—581.

¹⁴Див.: Харчев А. Г., Мацковский М. С. Семья // Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г. В. Осипова. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — С. 462.

лення, що знайшли всебічне наукове обґрунтування у класичній праці Т. Парсонса й Р. Бейлса¹⁵. Цими авторами було наочно продемонстровано, що соціалізація починається саме в сім'ї, і саме остання відіграє в цьому процесі найпомітнішу роль. Також Т. Парсонс і Р. Бейлс переконливо доводили, що, з точки зору громадського добробуту, ідеальним випадком є сім'я, в якій батьки допомагають своїм дітям стати повноцінними й корисними членами суспільства.

Однак у жодному разі не слід змішувати бачення соціального ідеалу та реальну суспільну практику. Наприклад, Дж. Масіоніс зазначає, що донедавна у культурі США панувало уявлення про ідеальну сім'ю, в якій чоловік працює, дружина — домогосподарка і в них є діти. Але ж соціолог згадує відповідний факт не лише задля того, щоб схарактеризувати традиційне бачення як "примітивне", а й задля того, щоб наголосити: у будь-який історичний період не більше третини американських сімей відповідали цьому опису¹⁶!

Проблеми сфери сімейних відносин, що притаманні більшості індустріально розвинутих країн сучасного світу, характеризуються високим ступенем подібності. Вони звичайно поділяються на чотири групи: а) швидке зростання кількості розлучень і питомої ваги неповних сімей; б) низький рівень народжуваності; в) недостатній виховний потенціал сім'ї; г) висока частка осіб шлюбного віку, які не перебувають у шлюбі¹⁷.

Соціологи фіксують індикатори прояву відповідних загальних тенденцій на рівні окремих суспільств. Скажімо, сьогодні в США половина вагітних жінок віком молодше 30 років не перебувають у шлюбі. За останні чотири десятиліття кількість розлучень подвоїлася, і якщо така тенденція збережеться, припинять існування близько половини шлюбів, що існують нині. Той факт, що один з трьох новонароджених з'являється у незаможній жінки, взятий разом із даними про кількість розлучень, означає, що половині американських дітей до досягнення ними повноліття доведеться якийсь час жити в неповній сім'ї¹⁸.

Яскраву характеристику сучасного стану речей у США надає американський журналіст-міжнародник О. Вікторофф: "Суперечності у сімейних відносинах, розмивання підвалин родини в американському суспільстві, що на-

мітились у 60-х роках минулого століття разом із початком феміністичного руху, розділили чоловіків і жінок на два табори, які протиставляють". Цікаво, що неофіційною версією виникнення таких суперечностей була "диверсія ЦРУ, здійснена з метою роз'єднання суспільства шляхом підризу його основи, тобто сім'ї. Таке роз'єднання надає державі можливість більш повного контролю над людьми". Хай там як, а в результаті "підвалини американської родини дали розколину. Нація кинулася "в екстрім" і стала світовим лідером за одностатевими шлюбами, кількістю сексуальних рецидивістів і педофілів обох статей"¹⁹. Зрозуміло, що тяжко хворе американське суспільство нагально потребує якнайскорішого вдосконалення механізмів державного регулювання сфери сімейних відносин і посилення відповідної управлінської політики.

Для порівняння процесів розвитку сфери сімейних відносин у різних культурних середовищах звернемося до характеристик ситуації в Іспанії. Соціологи зазначають, що протягом минулого століття іспанська родина переживала радикальні трансформації внаслідок демографічних змін, а також змінювання соціально-економічної структури суспільства і системи цінностей. Його найважливішою новою рисою, як і в більшості інших держав Європи, став перехід від домінування розширеної сім'ї до панування нуклеарної родинної моделі. Як і раніше, іспанська сім'я продовжує базуватися переважно на інституті шлюбу, що укладається відповідно до католицьких ритуалів, хоч останнім часом зростає кількість молодят, які обмежують громадянською церемонією. Протягом трьох чвертей століття кількість шлюбів, які уклалися щорічно, коливалася на рівні між 7 і 8,5 у розрахунку на 1 000 жителів. В останній його чверті, відповідно до різкого зниження рівнів народжуваності, кількість шлюбів, що укладаються, також суттєво зменшилася: до 6,6 на 1 000 жителів у 1979-му та 5,6 — у 1989 році. В результаті наприкінці минулого століття в Іспанії укладалося менше шлюбів (у розрахунку на 1 000 жителів), ніж у будь-якій іншій державі з числа "старих" членів ЄС, крім Швеції. Навпаки, в іспанському суспільстві поширювалася практика співжиття як альтернативи шлюбу, хоча вона й залишалася відносно незначною незважаючи на те, що отримувала все більше соціальне сприйняття. Нетривалу історію в Іспанії має правове регулювання розлу-

чень: відповідне законодавство було прийнято лише 1981 року. І після цього кількість розлучень заишлася невеликою, хоча й почала досить стрімко зростати: у 1986 р. вона склала 0,5 на 1 000 жителів, а у 1990 р. — вже 0,9; однак і цей рівень був утричі нижче, ніж у решті європейських суспільств. Частка дітей, що народжувалися поза шлюбом, наприкінці минулого століття була в Іспанії значно нижчою, ніж у переважній більшості країн Західної Європи: тут вона сягала 5 відсотків, а, скажімо, в Данії перевищувала третину, в Ісландії, Норвегії та Швеції складала половину²⁰.

Ці зміни були великою мірою пов'язані з тим, що жінка почала відігравати в іспанському суспільстві нову соціальну роль. Зросли рівні освіти тамтешнього жіноцтва та його участі в економічній діяльності. Об'єктивну основу для цього склав передусім процес руху населення з сільської місцевості у міста. Він був порівняно більш значущим для жінок, ніж для чоловіків, звільняючи їх від неоплачуваної праці у первинному секторі економіки, особливо хатньої, та від суворих норм етики сільського співтовариства. Також важливим кроком було встановлення обов'язкового освітнього рівня на віковій позначці 14 років. Питомо вага жінок в економічно активному населенні Іспанії протягом першої половини минулого століття змінювалася незначно: на його початку вона була трохи меншою, у середині — трохи більшою від однієї сьомої. Однак вже наприкінці 50-х рр. згадана частка сягнула однієї п'ятої, на початку 80-х рр. — чверті, а на початку 90-х рр. — третини! Це призвело до посилення матеріальної незалежності жінок. Взагалі, на утвердження їхньої правової та соціальної (тобто фактичної) рівності з чоловіками протягом останньої чверті минулого століття в Іспанії були акцентовано спрямовані державні регулювання й політика²¹.

Вітчизняні фахівці вдало сформулювали довгострокові тенденції та ключові особливості розвитку сфери сімейних (родинних) відносин в Україні. До них належать: поширені орієнтації на роздрібнення сімей і, як наслідок, — переважання простих (нуклеарних) сімей; посилення регулювання кількості і термінів народження дітей у сім'ях, розповсюдження малодітності та надмірна питома вага одностатевості; стійка тенденція формування підвищеної частки неповних сімей, які складаються з матері та дітей (рідше — з батька та дітей), унаслідок підвищеної розлученості і безшлюбного материнства; підвищене варіювання частки молодих сімей та розповсюдження різних форм шлюбно-сімейних стосунків, що засновані на консенсуальних (юридично не оформлених) шлюбах; значна (порівняно з переважно більшістю високоурбанізованих країн світу) та стійка частка сімей, у складі яких перебувають принаймні один із батьків подружжя або інші родичі (це є наслідком міцних родинних стосунків, властивих ментальності народу України); поширення безшлюбної

¹⁵ Див.: Parsons T., Bales R. F. Family, socialization and interaction process. — Glencoe (Ill.): Free Press, 1955. — XVII, 422 p.

¹⁶ Див.: Масіоніс Дж. Цит. соч. — С. 579—580.

¹⁷ Див.: Мацковський М. С. Социология брака и семьи // Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г. В. Осипова. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — С. 488.

¹⁸ Див.: Масіоніс Дж. Цит. соч. — С. 579.

¹⁹ Вікторофф О. Гонимые влюбленные // Литературная газета. — 2009. — № 28. — 8 июля. — С. 14.

²⁰ Див.: Family model // <http://www.sispain.org/english/populati/family.html> <27.01.2009>

²¹ Див.: Women's new social role // <http://www.sispain.org/english/populati/women.html> <27.01.2009>

самотності та підвищення питомої ваги одиниць не лише у старшому, але й у молодшому шлюбному віці (це є наслідком матеріальної невлаштованості, особливо відсутності житла, підвищеної смертності у середньому і старшому віці та трудової міграції)²².

Як бачимо, головні тренди та ознаки з-поміж перелічених у попередньому абзаці великою мірою подібні до таких в інших індустріально розвинутих країнах із високим рівнем урбанізації. У гірший бік Україну від багатьох із них відрізняє не надто переконлива економічна динаміка. Скажімо, за п'ять років середини поточного десятиліття наша держава значно відстала від двох країн США, з якими були вагомі підстави посперечатися у галузі приросту основного показника рівня економічного розвитку — валового національного доходу (ВНД) на душу населення у реальному вимірі, тобто підрахованого за паритетом купівельної спроможності (ПКС): Білорусі та Казахстану. За підсумками 2003 р. цей показник у трьох країнах знаходився на дуже близькому, практично (беручи до уваги точність оцінювання) однаковому рівні: у Білорусі він склав 6 010 "міжнародних" доларів, у Казахстану — 6 170 доларів, в Україні — 5 410 доларів. Через п'ятирічку, за підсумками 2007 р., в Україні ВНД за ПКС на душу населення збільшився до 6 810 доларів, але темпи його зростання в Білорусі (10 740 доларів) і Казахстану (9 700 доларів) були значно вищими, внаслідок чого конкуренти пішли у далекий відрив. Натомість до України впритул наблизився Азербайджан, у якого цей показник за підсумками 2003 р. склав лише 3 380 доларів, а у 2007 р. сягнув 6 370 доларів²³. Цю ситуацію необхідно виправити, оскільки без належної матеріально-фінансової бази неможливим є розв'язання фундаментальних проблем розвитку сфери сімейних відносин. А підтримкою успішної, перспективної сімейної політики держави повинно виступати використання такого сприятливого чинника, як схильність представників переважної більшості національностей, що сьогодні населяють Україну, до встановлення та збереження міцних, стійких стосунків у межах родини.

НА ОСНОВІ ВИКЛАДЕНОГО ВИЩЕ МОЖНА ЗРОБИТИ НАСТУПНІ ГОЛОВНІ ВИСНОВКИ

Ядро сфери родинних відносин складають соціальні інститути шлюбу та сім'ї. Однак дослідження цієї сфери в якості об'єкта державного управління передбачає також характеристику всієї сукупності неінституціалізованих, позаінституціальних елементів шлюбно-сімейних стосунків.

Соціальний інститут шлюбу окреслює звичні та законні правила і почут-

тя, що стосуються подружнього життя й людського розмноження у сімейно-му контексті. У суспільствах сучасного типу панує така форма шлюбу, як послідовна моногамія. Слід підкреслити, що в переважній більшості країн Африки та Південної Азії, зокрема тих, суспільні системи яких належать до модерних, законодавчо дозволено як моногамну, так і полігамну форму шлюбу, що зумовлено культурною специфікою. У соціальній практиці економічно й політично високорозвинутих країн також досить поширеними є нетрадиційні для модерної культури, протизаконні форми шлюбу (полігамія, груповий шлюб). У багатьох сучасних суспільствах спостерігається потяг до ендогамії, що приймає вигляд гомогамії — шлюбу між людьми, які мають однакові соціальні характеристики.

У світовій науковій думці утвердилося розуміння того, що соціалізація починається в сім'ї і що саме родина відіграє в цьому процесі найважливішу роль. У громадській свідомості майже всіх країн світу вкоріненим є ідеал сім'ї, в якій батьки допомагають своїм дітям стати повноцінними та корисними членами суспільства. Однак треба послідовно розмежовувати ідеальні уявлення та реальну соціальну практику.

У переважній більшості індустріально розвинутих країн світу суспільство стикається з низкою проблем розвитку сфери сімейних відносин, які характеризуються високим ступенем подібності. До їх числа належать: швидке зростання кількості розлучень і питомої ваги неповних сімей; низький рівень народжуваності; недостатній виховний потенціал сім'ї; висока частка осіб шлюбного віку, які не перебувають у шлюбі. Зокрема, сьогодні в США половині дітей до досягнення ними повноліття доводиться якийсь час жити в неповній сім'ї. В Іспанії з 80-х рр. минулого століття швидко зростала кількість розлучень. В Україні особливо загрозливим фактором є матеріальна невлаштованість, фінансово-економічні труднощі, які переживає значна частина сімей.

Наша країна нагально потребує якнайскорішого вдосконалення механізмів державного управління сферою родинних відносин, підвищення результативності й ефективності сімейної політики. При здійсненні цієї роботи є сенс покласти в основу традиційний потяг до міцних, здорових сімейних стосунків, який, за спостереженнями фахівців, залишається притаманним переважній частині населення України, представникам усіх його найчисленніших національних груп.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і глов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ

"Перун", 2001. — 1440 с.

2. Викторофф О. Гонимые влюбленные // Литературная газета. — 2009. — № 28. — 8 июля. — С. 14.

3. Мационис Дж. Социология: Пер. с англ. — 9-е изд. — СПб.: Питер, 2004. — 752 с.

4. Мацковский М. С. Социология брака и семьи // Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г. В. Осипова. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — С. 488—489.

5. Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991—2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. — К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. — 254 с.

6. Харчев А. Г., Мацковский М. С. Семья // Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Г. В. Осипова. — М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — С. 462—463.

7. The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — 317 p.

8. Family model // <http://www.sispain.org/english/populati/family.html> <27.01.2009>

9. Fjellman S. N. Marriage patterns // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 164—165.

10. Murdock G. P. Social structure. — New York; London: MacMillan, 1967. — 387 p.

11. Newman D. M. Sociology: exploring the architecture of everyday life. — 4th ed. — Thousand Oaks (California): Pine Forge, 2002. — XXIX, 537 p.

12. Parsons T., Bales R. F. Family, socialization and interaction process. — Glencoe (Ill.): Free Press, 1955. — XVII, 422 p.

13. Petranek C. Group marriage // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 122—123.

14. Swenson J. V. Family // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 109—110.

15. Swenson J. V. Marriage // The encyclopedia of sociology: New & updated / Senior advisor A. W. Frank, III. — Guilford (Connecticut): DPG Reference, 1981. — P. 163.

16. Women's new social role // <http://www.sispain.org/english/populati/women.html> <27.01.2009>

17. World development report 2005: A better investment climate for everyone. — New York: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank; Oxford University, 2004. — XVI, 271 p.

18. World development report 2009: Reshaping economic geography. — Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2009. — XXIII, 383 p.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2009 р.

²²Див.: Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991—2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. — К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. — С. 12.

²³Див.: World development report 2005: A better investment climate for everyone. — New York: The World Bank; Oxford University, 2004. — P. 256—257; World development report 2009: Reshaping economic geography. — Washington: The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2009. — P. 352—353.